

Metafizika egzistenata kod Mulla Sadraa Širazija

Hasan Džilo

Fakultet islamskih nauka, Skoplje, R. Makedonija

Rezime

U radu se razmatra učenje Mulla Sadraa o bitku, koje se u islamskoj filozofiji smatra najkompleksnijim učenjem. Mulla Sadra je poduzeo revolucionaran poduhvat u islamskoj filozofiji produbljujući pojam bitka u svjetlu više naslijeđenih učenja. Dok je Ibn Sina bio proglašen “filozofom bitka” Mulla Sadra smatra se “filozofom egzistenata”. On je čak, ponukan Ibn Sininim učenjem o bitku, govorio, na jedan sistematski način, o aktu egzistencije, o egzistencijalitetu (*wujud*), a ne o egzistenciji, te da ništa nije lišeno akta egzistencije.

ZAHVALJUJUĆI PRETHODNIM učenjima o bitku (*wujud*), bilo o analognom bitku, bilo o odraženom bitku ili o bitku kao stvarnosti ili učenju o “jednosti bitka”, Mulla Sadra Širazi izvest će svoju najkonzistentniju teoriju o ovome, poznatu teoriju o bitku kao konceptu i kao stvarnosti.

Mulla Sadra je govorio o “primordijalnom, neposrednom i univerzalnom značenju pojma bitka”.¹ Radi se o najopćenitijem konceptu, o sveobuhvatnoj realnosti, u kojoj se mogu smjestiti sve forme i razine bivstvovanja. Taj pojam nadilazi oba svijeta o kojima govori Platon: svijet postojanja i svijet postajanja.²

Ako je Ibn Sina bio proglašen “filozofom bitka”, Mulla Sadra Širazi, koji se zalaže za ljestvičarski karakter bitka, tj. da je bitak u aktu bivanja ili egzistiranja i da svi ti akti predstavljaju egzistente, koji se razlikuju između sebe tek po aktu bivstvovanja a ne po pukom bivstvovanju, onda se on slobodno može nazvati “filozofom egzistenata”. Međutim, kada je riječ o egzistentima u filozofiji Mulla Sadraa, onda ne treba razumjeti da se njegova filozofija podupire na posmatranju egzistenata (*mawjudat*) u njihovoj izoliranosti ili odijeljenosti jednih od drugih. Akti bivstvovanja i egzistenti kod Mulla Sadraa su poistovijećeni. Egzistenti nisu izdvojeni jedni od drugih u stvarnosti utoliko što su oni unutar egzistencije kao jedne stvarnosti. Odnosno, egzistirati, po Mulla Sadri, podrazumijeva biti egzistentom ili biti bićem. Zbog toga on govori o egzistenciji uopće kao jednostavnoj stvarnosti, o egzistenciji kao cjelini unutar koje su smješteni egzistenti ili akti egzistencije koji se razlikuju jedni od drugih. Učenje o aktima egzistencije nužno dovodi do učenja o ljestvičarskom karakteru bitka, bilo da se radi o konceptualnom modelu bitka ili stvarnosnom modelu bitka. Gradacija bitka, o kojoj govori Mulla Sadraa prožeta je jedinstvom, a ne radi se o gradaciji bez jedinstva u smislu “velikog lanca bića”. To jedinstvo garantira egzistencija koja se nadaže u sadrijanskom naučavanju kao “jedna persona” imanentna sebi samoj ili kao jedan egzistent u apsolutnom smislu (*mawjudu al-mutlaq*). U svakodnevnoj upotrebi pojma *mawjud*, ljudi misle na ono što je nađeno *yujad*, na nešto što je dato ili prisutno. U ovom slučaju, veli Gilson, “biti” označava “biti nađen” kao što je u njemačkom jeziku *sein* i *dasein*.³ Kada se, dakle, bivstvovanje razumije kao jedna persona, a budući da je ono u aktu bivstvovanja, onda nema nikakve razlike između *wujuda* i *mawjuda* kada se njima pridoda apsolutno značenje: isto je *wujud bi ma huve*

¹ Yazdi Hairi, *The Principles of Epistemology in Islamic philosophy: Knowledge by Presence*, New York, 1992, str. 25.

² *Ibid.*

³ Etienne Gilson, *Being and some Philosophers*, Toronto, 1952, str. 53.

wujud i *mawjud bi ma huva mawjud*. Kao što je jednako u našem jeziku samo bivstvovanje i bitak ili biti (jestanje) i bitak (jestost).

Ono što postoji u stvarnosti, to su egzistenti, a pojam egzistencije jeste esencija poput svih drugih esencija u umu, koji se apstrahira na osnovu egzistenata izvan uma. Ovo apstrahiranje pojma egzistencije ne podrazumijeva da je egzistencija neka stvar koja se apstrahira poput drugih stvari, jer Mulla Sadra ne govori o stvarima, već on govori o egzistentima ili, tačnije, o egzistentu kao egzistentu (*mawjud bi ma huva mawjud*). Grčki filozofi govorili su o stvarima koje nisu objašnjavali pojmom bivstvovanja, dok islamski filozofi govore o egzistentima ili entitetima koji se dovode u vezu s egzistencijom. Aristotel je, npr. objašnjavao odnos između Boga i svijeta pojmom kretanja, a ne pojmom bivstvovanja ili bitka. Prema islamskim filozofima, sve je potonulo u bivstvovanje i izvan njega nema ništa. Zato su oni govorili o Bogu pojmom bitka: Sami Bitak, Čisti Bitak, Apsolutni Bitak... Oni su tvrdili da se pojmu bivstvovanja ne može umaći, bilo da se radi u mišljenju, bilo u stvarnosti. Zbog toga, govoreći o egzistentima, Mulla Sadra govori u isto vrijeme i o egzistenciji, jer u suprotnom, egzistenti ne bi ni egzistirali: da je egzistencija ono po kojoj oni jesu, da oni ustvari participiraju na njoj.

Mulla Sadra povlačio je jasnu razliku između egzistencije i univerzalije. Apstrahiranje egzistencije sasvim je nešto drugo od apstrahiranja neke stvari. Npr., konjstvo, kao esencija, umsko je rastezanje, pretvaranje u pojam nekog egzidenta u stvarnosti. Dakle, univerzalije koje se javljaju u umu rezultat su uopćavanja pojedinačnih egzistenata u stvarnosti, dok je egzistencija nešto sasvim drugo, tj. ona pretpostavlja sve pa i samu univerzaliju i njenu rastežljivost. On jednostavno govori o egzistentima koji su u ontološkom smislu aktuelni, govori o aktuelnim entitetima različitih vrsta od kojih ni dva entiteta nema jednaka; međutim, pri tome treba imati u vidu da on najprije govori o egzistenciji kao takvoj ili o egzistentu kao takvom. S istim problemom suočio se i Heidegger pri promišljanju bitka, kada je u svojim posljednjim raspravama izbjegavao prigovore da se radi ipak o bitku kao jednoj apstraktnoj općosti priklo-nivši se naučavanju da je bitak jedan subjekt koji se skriva i raskriva. Mulla Sadra je govorio da je bitak "vidljiva strana lica Božijeg" i da se on jednostavno ne može obuhvatiti u cijelosti ili apstrahirati zbog njegova izmicanja razumu; on je bio posve svjestan da je njegovo apstrahiranje određena esencija, a time i ograničavanje, svodenje na pojam ili ideju. Islamski filozofi, dakle, govore o egzistentima (*mawjudat*) radije negoli o

stvarima. Egzistenti se dovode u vezu s egzistencijom po samom nazivu, a stvari se ne dovode u vezu s egzistencijom, dakle oni ne egzistiraju.

Bitak, kao što ćemo pokazati, ne može se dijeliti ili uopćavati. Ne može se dijeliti zato što je to jednostavna stvarnost, a ne može se uopćavati zato što je to najopćenitija stvarnost iza koje ništa ne postoji. Radi se, u isto vrijeme, o jedinstvu i mnoštvu, koji su obuhvaćeni egzistencijom, koja je, kao što veli Mulla Sadra, "jedna persona", a mnoštvo je ontološki prisutno ili prožeto jedinstvom egzistencije, tako da se tu ne može govoriti o odijeljenosti mnoštva od jedinstva i obrnuto. Ili, egzistencija nije univerzalna i partikularna. Ovaj filozofski postupak razmatranja Mulla Sadra izvodi učenjem o ljestvičarskom karakteru egzistencije, kada naširoko analizira tradicionalno učenje o "lancu egzistenata" (*maratibu al-wujud*) koje će mu omogućiti da zastupa kako je egzistencija jedna i mnoštvena, da je ona po Sebi jedna i da je Izvorom mnoštva, koje iz nje proizlazi i njoj se vraća.⁴

Dakle, Mulla Sadra Širazi u islamskoj filozofiji otvara novo poglavlje upravo promišljanjem problema egzistenata (*mawjudat*) ili, tačnije, akata egzistencije.

Ne radi se samo o promišljanju bivstvovanja ukoliko je ono bivstvovanje (*mawjud bi ma huva mawjud*), i o bivstvovanju kao apstrakciji, već je riječ i o doživljaju bivstvovanja kao stvarnosti, a to se postiže intelektualnom intuicijom ili gnostičkim iskustvom, a ne jednostavno čistim apstrahiranjem. Na ovom području susreću se filozofija i gnoza, racionalistička i mistična filozofija. Dakle, radi se o stvarnosti *wujuda* od kojega je konstruiran sami *wujud* ili bitak kao akt egzistencije. Prema Henriju Corbinu, inače prevodiocu nekih dijelova *Bitka i vremena* na francuski jezik, Martin Heidegger žalio se zbog toga što je "zapadna metafizika, počev od Aristotela, promijenila svoj pravac, raspravljajući o bivstvujućem (*das sainde*) i da je svojstven predmet metafizike sami bitak ili *das Sain*, te je njegovom raspravom započelo novo poglavlje u zapadnoj filozofskoj misli".⁵ Odnosno, historija zapadne metafizike zaborav je bitka, time što se svagda govorilo o biću bivstvujućeg, a ne o samom biću i da je taj zaborav u zanemarivanju razlike između toga dvoga. Mulla Sadra, prema Corbinu, otvorio je isto poglavlje u islamskoj

⁴ Seyyed H. Nasr, *Islamic philosophy from its Origin to the Present*, New York, 2006, str. 78.

⁵ Seyyed H. Nasr, "Mulla Sadra: his teaching", u: S. H. Nasr and O. Leman, *Islamic philosophy*, Qom, 2003, str. 647.

filozofiji. On preko vizije, potkrijepljene mističkim iskustvom, otkriva *wujūd* kao “stvarnost u kojoj se sve promišlja kao akt egzistencije i da nema objekta što egzistira (*mawjud*).⁶ Ono s čime smo suočeni u stvarnosti jesu pojedinačni egzistenti ili bića koji ne sadrže bitak već koji su radije modusi bivstvovanja, obuhvaćeni aktom bivstvovanja. Ili, on daje primat onom egzistirati a ne egzistenciji, dinamičnom nad statičnom pojmu, onom što podrazumijeva akt bivstvovanja (ili egzistencijalitet stvari: *mawjudiyya*) koji nije recipročan s onim što podrazumijeva bivstvovanje.

Prema tome, pojam *wujuda* Mulla Sadra sagledava kao stvarnost i kao koncept. Koncept *wujuda* naziva *mawhum al-wujud*, a stvarnost *wujuda* naziva *haqiqatu al-wujud*. Bitak kao koncept jeste ono što se dešava u umu, kada se apstrahira sami pojam bitka. Razdjelnica između koncepta bitka i stvarnosti bitka može se ocrtati na sljedeći način: koncept bitka nije bitak već koncept koji ima svoj bitak, pa se zato govori o “umskom bitku” (*wujud az-zihiiyy*). To je kada se nešto može zamisliti u umu i ono, kao takvo, biva samo pojam o stvarnom bitku, odraz tog stvarnog bitka.⁷ U ovom slučaju dolazi do slaganja onoga što je u umu i onoga što je u stvarnosti. Koncept ne-bitka, veli Muzafar, nije ne-bitak; koncept o nemogućem nije nemoguće... Bitak kao koncept, predstavljajući aksiom, ustvari, ne podrazumijeva da se on definira, već se on definira samo verbalno ili homonimno (*lafziyy*).

Ali, tu se ne završava priča. Bitak ima i drugu dimenziju, stvarnosnu dimenziju, koja ne može biti obujmljena umom, prema Mulla Sadra Širaziju, zbog sveobuhvatnosti te stvarnosti, njene jednostavnosti i gradacije (stupnjeva) od kojih, ova potonja, uvjetuje esencije (*mahiyyat*) koje su apstrakcije tih stupnjeva bitka (ne njihove granice), što se na taj način stječu umskim bitkom. Bitak ili stvarnost izvan uma neograničena je i otvorena stvarnost (*al-wujud al-munbasita*). Bitak nije nešto što je dodato stvari već je bitak sama stvar, naučava Mulla Sadra Širazi. Naime, on se ne slaže s peripatetičarima da se esencije javljaju time što se parcijalizira bitak, čime se, ustvari, povlači razdjelnica među stvarima kada se kaže, npr. suština jabuke drugačija je od suštine kruške, kada je esencija ujedinjena s egzistencijom u izvanjskom egzistentu. Međutim,

⁶ Seyyed H. Nasr, “Mulla Sadra Širazi”, u: M. M. Sharif, *Historija islamske filozofije*, Zagreb, 1988, str. 318.

⁷ Muhammed Rida Muzafar, *Al-Falsafa al-islamiyy*, Bejrut, 1993, str. 11.

individuacija stvari, po Mulla Sadri, pretpostavljena je egzistencijom te stvari; svaka stvar egzistira aktom egzistencije koji pretpostavlja tu stvar da bude ono što jeste. Kamen, npr. postoji po aktu koji pretpostavlja kamen da bude kamen, pojedinačan egzistent, a konj da bude to što jeste, pojedinačan egzistent. Osim toga, on govori o stepenovanju egzistencije u kojoj je svaki akt egzistencije stvaran na svom nivou; kada se, npr. crnoća pojača crnom bojom, ona se ne gubi, već je na višem stupnju crnoće nego što je prethodno bila. Ove "dvije" crnoće razlikuju se ne specifičnom diferencijom (*fasl*), kako se to razmatra u Aristotelovoj logici, već se razlikuju samom crnoćom koja može biti jača i slabija, tako da ona nije jedna ista. Na ovaj način razlikuju se i bića ili egzistenti tek prema aktu egzistencije, jačanjem i slabljenjem akta bivstvovanja unutar same egzistencije.

Budući da se bitak ne može definirati, jer on nije rod, to podrazumijeva da iza bivstvovanja nema ništa, a definicija bilo čega, kako nam stvari nalažu, uvijek dolazi spolja. Bivstvovanje je zajedničko svim bićima i zbog toga nema nijednog bića koje bi pripomoglo njegovu definiranju. Bivstvovanje, jednostavno, ne može biti svedeno na predikat, ono se ne predicira i ne pripada egzistentima, te se ne može svesti na rodove ili vrste, odnosno na materiju i formu, a bez čega oni ne bi bili to što jesu, već potonji sudjeluju u njemu. Objašnjenje materije i forme ne može objasniti egzistenciju ukoliko se oni ne dovedu u vezu s egzistencijom Boga. Islamski filozofi nikada nisu prestajali govoriti da je bivstvovanje akt koji zavisi od Boga, i ne samo oni, već i sve inteligibilije ili biti koje nisu lišene aspekta bivstvovanja. Oni su jednostavno tvrdili da esencije ili inteligibilije nemaju svoj vlastiti bitak, te da se one ne mogu osloboditi svoje kontingencije.

Mulla Sadra smatra da prvi aspekt *wujuda* bitak kao koncepta, to jeste ono što najprije poimamo sagledajući stvari ili bića. Ne postoji nijedan drugi koncept koji je jasniji od njega jer se on javlja sam sobom. Da bi se razumio ovaj koncept, nije potrebna nikakva forma promišljanja. Međutim, bitak kao stvarnost ne može se pretočiti u pojam ili ideju, tj. ne može se apstrahirati time što bi poprimio umsku formu, jer to poprimanje umske forme unazađuje samu stvarnost bitka. Sve ono što je u stvarnosti, izvan uma, nemoguće je da proдре u sami um i da se na taj način pretvori u pojam ili ideju. Apstrahiranjem pojma bitka time što bi se on sveo na koncept ne podrazumijeva da on odražava svu stvarnost. Svođenje bitka na pojam ili ideju značilo bi njegov preobražaj

u nešto drugo od onoga što jeste i to je određeno nazadovanje. Priroda stvarnosti u tom slučaju ne bi bila sama stvarnost ili sami bitak.

Wujud je po svojoj prirodi jednostavna, univokna, obuhvatna i ljestvičarska stvarnost. Evo, nakratko, u čemu se sastoji smisao ovih upotreba pojma *wujuda*.

Što se tiče jednostavnosti *wujuda*, ona se sastoji u sljedećem: *wujud* nije dio nečega, da on ne pripada ničemu, jer u ovom slučaju on bi bio svoj dio ili dio sebe samog, što bi značilo proturječnost. To je iz razloga što se bitak ne može dijeliti, bilo da se radi o onom u umu kao apstrakcije, ili onom izvan uma kao stvarnosti upravo zbog njegove jednostavnosti: nije ni rod, ni razlika, ni vrsta. Prema tome, *wujud* nije ni rod ni razlika u onom smislu u kojem se donosi definicija, npr. o čovjeku kao racionalnoj životinji. Ovi sastavni dijelovi definicije pretpostavljaju sami sadržaj definicije i, pri tom postupku oni nešto uključuju, a nešto isključuju. *Wujud*, prema Mulla Sadri, ne isključuje ništa, pošto nema ništa mimo njega. Ono što iskušavamo u stvarnosti ili bitku to su pojedinačni realiteti koji se manifestiraju u formi načina bivstvovanja, i kao takvi razlikuju se među sobom i tu uočavamo da nema ni dvaju istih objekata. Ovi realiteti ili bića samo participiraju na *wujudu* (ili bivstvovanju) i oni su njime obuhvaćeni u jednom jedinstvu. Sve što je izvan *wujuda* jeste ništavilo. "Ekspanzija bića" upravo stvara esencije koji jesu esencijama po činu bivanja esencijama kao njihova stvarnosna pretpostavka. Bitak je, nadalje, svoja stvarnost, vlastita, identična sebi samoj i izvor je mnoštvenosti stvari. Budući da je u činu bivstvovanja, egzistencija nikada ne može biti ista ili jednaka u dvama različitim egzistentima i zbog toga se ona očituje u beskonačnom mnoštvu, zahvaljujući svom neprestanom izviranju i neprestanom širenju, njenoj intenzifikaciji (*taškik*). Zbog ontološkog primata egzistencije, a na što ćemo se osvrnuti niže, ona se ne može obujmiti umom. Svaki pokušaj da se ona konceptualizira falsificira samu egzistenciju.⁸ Ustvari, ono što onemogućuje njenu konceptualizaciju jeste njen dinamični karakter koji svaki put izmiče mišljenju.

Svi egzistenti uprisutnjeni su bivstvovanjem, ili bivstvovanje je sama njihova prisutnost, aktualnost ili stvarnost. Svaki egzistent odražava egzistenciju, ali se ona ne nalazi u njemu, već po njoj egzistent biva egzistentom, odnosno ona jeste *in concreto*, ali po sebi, a ne po

⁸ Mulla Sadra Širazi, *Kitab al-masha'ir*, Teheran, 1964, 6.

nečemu drugom. Jednostavno, egzistencija je, po Mulla Sadri, sobom uspostavljena ili individualna ili sobom određujuća persona po kojoj, ustvari, sve esencije bivaju esencijama. To je razlog da se bitak ne može ničim dokazati mimo njega. Bude li se pretpostavilo takvo što, onda bi samo to dokazivanje bilo egzistencijom pored same egzistencije, a to je apsurd, pošto se egzistencija ne može dijeliti i nema ništa izvan nje.

Dakle, ostaje da se zaključi da se *wujud*, prema Mulla Sadri, ne može definirati na način na koji se definiraju ostale stvari zato što je on općenitiji od svega, jasniji je od svega i jednostavniji je od svega.

Preovlađuje mišljenje da je *wujud* univokan koncept. O tome je govorio i Ibn Sina, posebno u svom djelu *At-Ta'liqat*, na koje se poziva i Mulla Sadra. Svi pojedinačni entiteti utisnuti su u *wujūdu* i taj jednoznačno pripada svima. Prema tome, sadržaj pojma bitka dijele sve stvari (*istirak ma'nawi*) s jednim značenjem. Ali, to ne podrazumijeva, kao što se da naslutiti iz koncepta o ljestvičarskom karakteru bitka, da to značenje pripada svim razinama ili formama egzistencije na jednom nivou, zato što su egzistenti nejednaki među sobom prema mnogim faktorima kao što su, npr. po onome prije, po onome poslije, po jačanju i slabljenju u skladu s ljestvicom na kojoj se oni nalaze u "matrici" bitka ili bivstvovanja. Bitak je jedinstvena stvarnost, ali se unutar njega egzistenti razlikuju, tako da na toj ljestvici bitka najsavršeniji bitak pripada onome čije je bivstvovanje nužno, koji nema svoj uzrok bivstvovanja izvan sebe samog. Pojam *wujud* ne može neka bića uključiti a neka bića isključiti i u tome je sadržana njegova jednoznačnost. Nema nikakve razlike ako se kaže, npr. Bog jeste i čovjek jeste. Ono jeste ili ono biti pripada jednim značenjem i Bogu i čovjeku. Razlika je samo po intenzitetu akta bivstvovanja koji nije jednak Bogu i čovjeku, i ne samo njima, već i svim drugim egzistentima. I jedno i drugo biće suprotstavljeni su ništavilu. Po čemu bi se oni mogli uspoređivati ili razlikovati? To se može činiti, u svjetlu ove teorije, pod zajedničkim pojmom. Bog ili čovjek, npr. ne mogu se upoređivati s nečim nepostojećim. Samo po bivstvovanju stvari mogu se upoređivati ili razlikovati. Ili, bivstvovanje je ono što obuhvata sve. To je središnji pojam između konačnosti i beskonačnosti, kontingencije i nužnosti.

Ako se ne primijeni postupak o jednoznačnosti koncepta bitka, onda to podrazumijeva da svakom egzistentu pripada poseban koncept koji bi se razlikovao od koncepta bitka što se odnosi na nekom drugom egzistentu. "Bit koncepta bitka zajednička je među bitima i to je skoro

aksiom”, veli Mulla Sadra. Oni koji zastupaju stav da je bitak zajednički verbalnim ili homonimnim sudjelovanjem, prave krupnu grešku u smislu da je bitak u svakoj biti ono što je pridodato u smislu same te biti.⁹

Bitak je osnova svake stvari, princip je njene individualnosti i oblikovatelj njene biti.¹⁰ Ali, ono što povezuje sva bića ili koje uključuje sva bića jeste pojam *wujud*, bilo da se radi o onom u umu ili o onom izvan uma. Povezanost onoga što je u umu i onoga što je izvan uma jeste po bivstvovanju.

Produbljujući, dakle, sufijsku koncepciju o *wahdat al-wujudu*, Mulla Sadra uspio je izvesti teoriju o bitku apstraktnije od svih prethodnih teorija, uvođenjem jasnije predstave o *wujudu*, obogaćujući je novim pojmovima kao što su *wujudiyya* i *mawjudiyya*, koji još više pojačavaju i bistre pojam *wujuda* u egzistencijalnom smislu. To naročito pravi u svom djelu *Kitab al-meša'ir (Knjiga o metafizičkim penetracijama)*.

Drugi aspekt bića, ili stvarnosni aspekt, najteži je za doseganje u svojoj osnovi. Da bi se on dosegao, potrebne su dvije stvari: prvo, silna intelektualna operacija, s jedne strane, i purifikacija bića onoga koji poduzima taj silni intelektualni zahvat, s druge strane, tako da se omogući intelektu, na taj način, da profunkcionira iznutra time što bi se raspršile unutarnje mrkline izazvane velima strasti, a što bi dovelo do spoznaje Stvarnosti ili *wujuda*.¹¹ Na osnovu ove forme *wujuda*, ovdje se ujedinjuju *wujud*, prisutnost i iskustvo (*hudur* i *šuhud*) i na taj način spoznaje se “transcendentno jedinstvo bitka” (*wahdatu al-wujūd*). Pojam *wujūd* u ovom kontekstu proslijeđen je pojmom *šuhud*, koji znači “kušanje” i “svjedočenje”: dohvaćanje stvarnosti bitka unutarnjim iskustvom, a ne samo njegovim pukim apstrahiranjem i pretvaranjem u pojam. Odnosno, svodenje bitka samo na apstraktni pojam i zanemarivanje njegove stvarnosti svodi metafiziku, kao što je bio slučaj sa Hegelovim sistemom, na logiku. Na taj način logika zamjenjuje metafiziku i postaje ujedno i “spekulativnom filozofijom”. Ona, jednostavno, pokriva svu stvarnost. Mulla Sadra doslovno tvrdi da se stvarnost bitka ne može ostvariti čistim mišljenjem. Ono što ostvaruje um samo je apstraktna racionalna operacija i kao takva predstavlja samo jednu dimenziju bitka.

⁹ Muhammed Husein Tabatabai, *Nihaja al-Hikma*, Qom, 1404. (po H.), str. 8.

¹⁰ Mulla Sadra Širazi, *Kitab al-Asfar*, 1/3, 324, str. 13.

¹¹ Seyyed H. Nasr, “Mulla Sadra Shirazi: his teaching”, u: S. H. Nasr and O. Leman, *Islamic philosophy*, Qom, 2003, str. 647.

Još je Ibn Sina, prije Mulla Sadre, govorio da nema pojma kojim bi se objasnio pojam bivstvovanja budući da ovaj pretpostavlja bilo koji drugi pojam; on se jednostavno može dohvatiti intuicijom ili unutarnjim uvidom. Govorio je da čak nije potrebno da se udubljuje i u onim stvarima koji odražavaju bitak, već da se motri bitak sam. U svome *Asfaru* Mulla Sadra decidno tvrdi da stvarnost bitka ne može biti ostvarena mišljenjem, da je ono što razum može segnuti samo jedan od mnogih aspekata bitka, da se on doseže posve drugim sredstvima: “znanje o njemu (o bitku kao stvarnosti) oslanja se na prezencijalnom zrenju (*al-mushahada al-huduriy*)”,¹² što se ostvaruje unutarnjim uvidom, i tu nema nikakve sfere koja bi izazvala bilo kakvu sumnju. Prema tome, moguća je, veli Muzafar, znanje ili spoznaja o bitku, ali u ovom slučaju riječ je o prezencijalnoj spoznaji, spoznaji na osnovu prisutnosti subjekta i objekta spoznaje, poput, recimo, samospoznaje duše ili znanja duše o sebi samoj i njenim učincima. Međutim, ova vrsta znanja nije stečena forma znanja koje se postiže putem definicije.¹³ Zbog toga, dohvatanje bitka ili stvarnosti, po Mulla Sadri Širaziju, moguće je iznutarnjim ili mističkim iskustvom ili intuitivnom spoznajom.

Egzistencija kao stvarnost dolazi do izražaja njezinim sudjelovanjem preko njenih instanci ili načina bivanja tih instanci. Zbog toga, egzistencija “nije svojstvo stvari pomoću koje mi definiramo stvari, već je ona sama realnost unutar koje stvari egzistiraju”.¹⁴ Mulla Sadra naširoko raspravlja o “egzistenciji kao egzistenciji” (*wujud bi ma huve wujud*) produbljujući, na taj način, sami pojam *wujuda*. Njegov apsolutni karakter upravo određuje da on bude početna i konačna pretpostavka svega, da se jednostavno ne može definirati ili opredijeliti zbog toga što se od njega počinje i njime okončava. Evo kako nam to Mulla Sadra predstavlja:

“Bitak, budući da je bitak, nema djelatnika iz kojega bi on emanirao, niti materiju u koju bi se transformirao, niti objekta u kojem bi se našao, niti forme kojom bi se zaodjenuo, niti cilja zbog kojeg bi se ustanovio. Radije, on je sami djelatnik svih djelatnika, forma svih formi i cilj svih ciljeva.”¹⁵

¹² *Kitab al-Asfar*, 1/1, 21–22.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Ibrahim Calin, *Mulla Sadra on Existence, Intellect and Intuition*, Oxford, 2010, str. 91.

¹⁵ *Kitabu al-Asfar*, 1/7, Bejrut, str. 77.

Otuda, Mulla Sadra Širazi zastupa da Bog nije ponad bitka, budući da izvan bitka nema ništa i, promišljajući različite razine bitka, on dolazi do konstatacije da je Bog sami bitak, sama aktualnost i sama prisutnost.

Što se tiče učenja o odnosu esencije i egzistencije, Mulla Sadra opredjeljuje se za prvotnost egzistencije (*asalat al-wujud*).

Budući da je razum taj koji poduzima operaciju apstrakcije, on odmah, pri tom postupku, posmatra stvari, uviđa razliku između esencije i egzistencije stvari, dakle razlika je prisutna u samom razumu, ali ne i u stvarnosti. Mulla Sadra tvrdi da razlika između bitka i biti (*wujūd* i *mahiyya*) nije ontološki realna. To je više "racionalna operacija" (*i'tibar al-'aqli*). Mulla Sadra "istjeruje" esencije iz realnosti, smatrajući ih samo umskim tvorevinama, zato što u stvarnosti, kako ćemo pokazati, ne postoje dvije stvarnosti, ona esencije i ona egzistencije: stvarnost je samo jedna. Međutim, to ne znači da one nemaju nikakve veze, da esencija nije istovjetna s egzistencijom. Esencija je prisutna u egzistenciji kao posljedicom ove. Principijelnost egzistencije jeste u tome što esencija proizlazi od egzistencije i ona mora biti povezana s njome na neki način.

S obzirom na činjenicu da su esencije duhovne ili umske činjenice koje nemaju konkretnu realnost, onda rezultati stvari proizlaze iz njihove egzistencije, a ne esencije. Esencije po *wujudu* ulaze u područje stvari, a ne po sebi samima. Ili, esencije imaju biti esencijama po aktu bivstvovanja ili po jestanju. Svaki koncept pretpostavljen je onim što je u stvarnosti. Akt bivstvovanja u izvanjskom svijetu po sebi je stvarnosan.¹⁶ Zejd je u stvarnosti, npr. po aktu svoga bivstvovanja ili po svom egzistencijalitetu (*mawjudiyya*). Na osnovu egzistencijalnog statusa bića u stvarnosti iz koje se izvode esencije kao apstraktni kvaliteti, on govori o metafizici bitka koja pretpostavlja primarnost bitka u odnosu na esenciju ili kviditet, da je u samom kviditetu uključen realni status egzistencije ili akt bivstvovanja i da se taj kviditet, kao takav, stvarnosan, motri samo u umu i proizlazi od više modusa bivstvovanja. Tačnije, bit (*mahiyya*) proizvod je uma; ona je, kao što tvrdi Mulla Sadra, jasnije od bilo kojeg drugog filozofa, uobrazilja uma ili intelektualni okvir bića izvan uma.

Međutim, iskrsava sljedeće pitanje: da li postoji ipak neko jedinstvo između esencije i egzistencije u stvarnosti ili na koji način povezati ono što je u umu i ono što je u stvarnosti ako se već naučava da je bitak jedna

¹⁶ Mulla Sadra, *Kitab al-Masha'ir*, str. 11.

zbilja? Odnosno, da li se tu radi o povezanosti ili identitetu, a naročito kada se radi o bićima u stvarnosti za koje se prije govorilo da esencija i egzistencija u njima sačinjavaju jedno jedinstvo?

I pored toga što govori samo da je egzistencija zbiljska a esencija umska, Mulla Sadra ne isključuje posve ova dva aspekta zato što je egzistencija ili bitak, u najopćenitijem smislu, najopćenitiji pojam iza kojega ništa drugo ne postoji, a ono što čini njihov barem minimalni identitet to je *wujud*. Ustvari, esencija i egzistencija povezane su tako što oni sačinjavaju jedan identitet u izvanjskoj stvarnosti koji se u ontološkom smislu ne može odijeliti, i u tom slučaju egzistencija “potiskuje” esenciju i “smješta” je u drugu formu ili način bivstvovanja, a to je umski bitak (*al-wujud az-zihniyy*). Zato treba razlikovati primarnost jedne u odnosu na druge, ali ta primarnost ne podrazumijeva u isto vrijeme separaciju već uključuje, na neki način, i njihov određeni identitet; međutim, ovaj identitet ne uključuje, kao što smo rekli, dvije stvari. Ono što ih razdjeljuje jeste umska operacija, a ono što ih “ujedinjuje” jeste njihova stvarnost izvan uma. Zbog toga, on govori o “konceptualnoj odijeljenosti” i o “egzistencijalnom jedinstvu”.¹⁷ Ali, kada govori o obama ovim aspektima, on ih nema namjeru odijeliti već ih sagleda u njihovu jedinstvu. On čak i “umski bitak” smješta u kontekstu bitka ili realnosti, da je ona, ustvari, ničim posredovana realnost. I zbog toga tu ulazi i svijet inteligibilija i njihov ljestvičarski karakter.

Na osnovu takvog promišljanja bića, dolazi do zaključka da stvarnost nije ništa drugo osim sami bitak, dok tradicionalni pojam esencije, *mahiyya*, kao što smo spomenuli, predstavlja nešto što nema spoljašnju egzistenciju. Ona se izvodi apstrakcijom od pojedinačnog akta egzistencije i na taj način esencija je akt egzistencije.

Mulla Sadra ne prihvata mišljenje da je egzistencija isključivo umski koncept. Prema njemu, egzistencija je stvarna. Ako se ona iščupa iz stvarnosti, onda ostaju samo esencije koje su samo čiste umske tvorevine i kao takve nemaju mogućnost da budu jače ili slabije s obzirom na činjenicu da su one opće, statične i tamne. Egzistencija je konkretna, stvarna, jedinstvena i kao takva ona djeluje u umu. Ona vazda izmiče umu i on je ne može obuhvatiti.¹⁸

¹⁷ Fadlou Shehadi, *Metaphysics in Islamic philosophy*, New York, 1982, str. 131.

¹⁸ Henry Corbin, *Islamska filozofija u Iranu*, Sarajevo, 2002, 82–85.

Budući da je egzistencija jedinstvena stvarnost, ona se ne može dohvatiti umom koji se zanima samo esencijama kao općim pojmovima. Svijet je sačinjen samo od pojedinačnih stvari i zbog toga se esencije javljaju u umu od “razdijeljenih” stvari po aktu bivstvovanja, tj. od načina egzistiranja tih stvari. Obrnuta pretpostavka, poput esencijalističkog stajališta, iznevjerava bitak. Prenošenje stvari u umu izvjesno je iznevjeravanje samih stvari, a ne njihovo dohvaćanje u temelju je ili osnovi. Ovakav postupak ne odražava njihov egzistencijalni status. Zbog toga, bit, prema Mulla Sadru, atribut je bitka. Bitak je bitak biti, a nije nešto što je posvjedočeno silinom biti. Bivstvovanje je, jednostavno, status stvarnog bitka, a nije atribut nečega što je u svom vlastitom pravu nešto stvarno.¹⁹ Ustvari, bitak nije nešto što je konkretizirano i zbog toga se ne svodi na bivajuće.²⁰

Slijedi da Mulla Sadra zastupa metafiziku bitka (*isalatul wujud*). On ne prihvata argument Shihabudina Suhrawardija i Fahrudina Razija o bezgraničnom lancu egzistenata, kada se aktivira dokaz o regresu, budući da su stvari u realnosti akt egzistencije, promovirajući svoje učenje o gradaciji ili stupnjevanju pojačavanja ili slabljenja akta bivanja, pri čemu se osuštinjuju esencije po aktu bivanja. Odnosno, bitak je ljestvičarski, bilo uzlazno, bilo silazno.

Prigovori upućeni od strane Shihabuddina Jahye Suhrawardija peripateticima, u vezi s egzistencijom, mogu se svesti na to da egzistencija nije stvarna, da ona nije izvan uma, kao npr., bjelina i crnoća, koji se kao takvi ne mogu primijeniti ni na jedan pojedinačan egzistent. Time se ne može reći da je “bjelina bijela” ili “crnoća je crna” ili “egzistencija egzistira”, te ukoliko se ovi primjene ili dodaju nečemu, tada se postojanje pridodaje postojanju i tako će biti *ad infinitum*.

Mulla Sadra poziva se na Ibn Sinu, zastupajući da nije proturječno ako se govori o egzistiranju egzistentu u mišljenju. Bitak u ovom pogledu nije “bivajuće već je jednostavno spona logičkog suda, povezujući predikat s njegovim subjektom,²¹ tako da je riječ o relacionom bitku (*wujud murabit*), samo na logičkom planu. Bitak postoji po sebi, tj. ne dopušta da se isključi akt bivanja. Prema Mulla Sadri, sve se motri kao akt bivanja i nema stvari koje egzistiraju. Evo Ibn Sinina citata na koji se poziva Mulla

¹⁹ Fazlur Rahman, *Filozofija Mulla Sadra Širazija*, Sarajevo, 2001, str. 39.

²⁰ Henry Corbin, *Ibid.*, str. 84.

²¹ *Ibid.*

Sadra: “Ako neko postavi pitanje: Da li egzistencija egzistira? Odgovor bi bio da je ona egzistent samo u smislu da je realnost egzidenta biti egzistentom, jer, govoreći precizno, egzistencija je biti egzistentom”. Drugačije kazano, biti bićem uvijek podrazumijeva još nešto i da se to jednostavno ne može konkretizirati. Zbog toga, kada se kaže biti bićem označava ne biti nešto već “bitak kao bitak”. U konkretnom slučaju, svaki egzistent po bivanju je egzistentom, po aktu bivanja, koji određuje egzistent takvim, tako da ono biti nije pretpostavljeno egzistentom. Bitak je, dakle, u aktu bivanja, a ne u bivanju. U stvarnosti, ne postoji egzistent prema kojemu bi bivajuća stvar opredijelila akt bivstvovanja. Egzistencija ne posjeduje egzistenciju, već je ona sama egzistencija ili stvarnost. U ovome se, upravo, pokazuje razlika između bića i biti bićem ili egzistencije i akta egzistencije, razlika prema kojoj su islamski filozofi bili veoma oprezni.

Bitak, prema tome, nije statičan koncept već dinamičan i svagda je u intenzifikaciji ili gradaciji (*taškik*). Zbog toga, Mulla Sadra tvrdi da bivajuće (*mawjud*) nije ono što pretpostavlja bivstvovanje već je akt bivstvovanje ono što pretpostavlja bivajuće. Teško je naći u srednjovjekovnoj filozofskoj literaturi jasniji stav po pitanju razlike između bivstvovanja i akta bivstvovanja od onog iznesen u njegovu djelu pod naslovom *Kitabu al-Mashair*:

“Pitanje: Ako je akt bivanja, egzistencije, ostvaren *in concreto*, onda će egzistencija biti “bivajuća stvar” (*mawjud*). Zauzvrat, njegova egzistencija bit će egzistencija i tako *ad infinitum*.

Odgovor: Bude li se pretpostavilo da je “bivajuća stvar” (*mawjud*) ono što konstituira egzistenciju (prema kojemu biva) egzistencijom (*al-wujud*), akt bivanja, onda egzistencija nije moguća u tom smislu, jer u svijetu nema nijedne stvari koja biva egzistencijom po sebi, ni kviditetom ili esencijom... Bude li se pod bivajućim pretpostavilo ovo, tj. ono što konstituira akt bivanja, egzistencije, onda slijedi, u tom smislu, da je akt bivanja, egzistencija, nepostojeća. Stvar se ne može konstituirati sobom kao, npr., bjelina nije nešto što posjeduje bjelinu, već ono što posjeduje bjelinu posve

je nešto drugo, poput, recimo, tijela ili materije.”²²

Konkretno, evo o čemu se radi. Mula Sadra, kao i Ibn Sina, tvrdi da nije korektno da se govori “egzistencija egzistira”, jer je egzistencija postoji po sebi *in re*. Kada kažemo, npr., “drvo egzistira”, onda ne prihvatamo zaključak da su drvo i njegova egzistencija dva različita realiteta, već su oni dati u jedinstvu *sui generis*; dakle, ne prihvatamo da je egzistencija predikat stvari. Drvo kao jedinačan entitet i njegov kviditet, dati su u jedan realitet ili egzistent. Prema tome, egzistencija nije nešto što posjeduje egzistenciju i bjelina nije nešto što posjeduje bjelinu. Kada je u pitanju konceptualna analiza, moglo bi se reći da je egzistencija “nešto što posjeduje egzistenciju” (*šej lehu al-wujud*) *in concreto*; njegova temeljna struktura jeste to da je egzistencija po sebi ili egzistent nešto individualizirano. Kada budemo, npr. donijeli iskaz “sto jeste”, onda ono “jeste” ne ukazuje na nešto bivajuće, već je samo logička spona subjekta i predikata. Na logičkom planu to i ne predstavlja neki problem. Međutim, na ontološkom planu ovaj zaključak apsurdan je upravo onako kao što je pokazao primjer drveta. Bitak ne može biti u relaciji s nečim, on se ne može odnositi na nečemu, budući da nema izvan njega ništa. Budući da su sto i drvo realni egzistenti, samim tim što kažemo “sto” ili “drvo” u istom trenu mi afirmiramo sto i drvo kao realitete izvan uma, tako da je postojanje drveta prioritetnije od posjedovanja postojanja stola ili drveta, te na taj način, ono jeste nadaje se kao predikat. U stvarnosti, drvo i sto jesu realiteti, pojedinačne stvari, koji se razlikuju jedno od drugog po suštini. Njihova različitost nije rezultat materije već akta bivanja koji pretpostavlja entitete: jedno da bude kao drvo, a drugo kao sto. Jednostavno, može se kazati da akt bivanja ili egzistiranja ima prednost.

Što se tiče polarizacije bića na nužno i moguće, Mulla Sadra, primjenjujući princip o primarnosti bitka u odnosu na bit i princip o stupnjevanju bitka, prestaje dijeliti bitak na nužni i mogući. Do ovoga je dovela njegova još dublja apstrakcija pojma *wujuda*, i to više kao univokan i kao analogan pojam. Međutim, ako se *wujud* pripiše svim stvarima univokno, to ne podrazumijeva i istovjetnost tih stvari u *wujudu*, budući da potonji ne pripada svima podjednako, te kao takav, nije isti već različit.

²² Mulla Sadra Širazi, *Kitab al-Masha'ir*, str. 19.

Ovu teoriju Mulla Sadra detaljno je razradio u kontekstu razmatranja teorije o gradaciji bitka. Promišljanjem gradacije bitka (*taskhik al-wujūd*) Mulla Sadra dolazi do interpretacije još jedne teorije, a to je njegovo učenje o supstancijalnom gibanju svojstvenom bitku, što se ispituje na osnovu gradacije bitka. Ali, i tom stupnjevanju, kao takvom, imanentan je akt bivstvovanja, i to je određena forma bivstvovanja, ili je samo gibanje akt bivstvovanja. Svaki stupanj na toj ljestvici bitka upijen je u drugi viši stupanj, tako da se on ne gubi u njemu.

Ovim učenjem Mulla Sadra objašnjava problem odnosa jednog i mnoštva, s jedne strane, i individualizaciju stvari, s druge strane. Uvijek kada govori o egzistentima ili egzistenciji, on potencira gradaciju / intenzifikaciju egzistencije i supstantitivno gibanje koje je ontološki utemeljeno u aktu bivstvovanja (*mawjudiyya*). Evo u čemu se ocrta njegov originalni doprinos. 1) On protuslovi mišljenju da su esencije oni faktori koji razdjeljuju stvari, a to najjasnije proizlazi od njegova učenja da su esencije umske tvorevine ili apstrakcije načina bivstvovanja stvari u izvanjskom svijetu, u objektivnoj stvarnosti. Odnosno, akt bivstvovanja uključuje i same esencije koje ne bi bile to što jesu bez akta bivanja esencijama. Njihova poluzbilja bez akta egzistencije ne predstavlja ništa. Suprotno Ibn Sininu opiranju tvrđenja, kao i kod ostalih peripatetičara, da se esencije razlikuju između sebe tek na osnovu esencijalnih osobina ili kvaliteta, a ne po njihovim akcidentalnim kvalitetima, Mulla Sadra to razlikovanje pripisuje stepenima ili aktima bivstvovanja koji su u samoj prirodi bitka. Dakle, peripatetičari se osvrću na ontološko razgraničenje stvari kada se stvar apstrahira i na taj način osuštinjuju se i raščlanjuju njene sastavnice, dok, Mulla Sadra Širazi tvrdi da je stvarnost bitka takve prirode koja se ne može cijepati, čime se, ustvari, razdjeljuju stvari već na osnovu manje ili više bitka; stepeni bitka nadovezuju se jedni na druge time što oni ne iščezavaju, kao što smo rekli, jedni u drugih. Dakle, individualni egzistent postaje upojedinjen samim njegovim stvarnosnim aktom bivstvovanja kojem je imanentno savršenstvo i manjkavost, jačanje i slabljenje, apriornost i posteriornost, tako da je njegova različitost od drugog egzistenta u biti egzistencije, da ona kao takva dolazi od Boga kao izvora mnoštvenosti egzistenata u svijetu. Proizlazi da esencija u stvarnosti nije onaj faktor po kojem se razlikuju egzistenti. Diferencija u stvarnosti pretpostavlja rod koji postaje opći pojam, koji je po umu univerzalan, a kao takav izvodi se na osnovu pojedinačnih egzistenata ili egzistencije koja ni u jednom

trenutku nije ista, budući da je obuzeta supstancijalnim gibanjem ili je u postojanom aktu bivstvovanja.

Promišljanjem bitka kao stvarnosti Mulla Sadra drži da bitak izvan uma nije sačinjen od rodova već od egzistenata koji odražavaju različite načine egzistencije.²³ Međutim, ovi načini egzistencije ili, tačnije, egzistenti po kojima stvari imaju biti stvarima, čine organsko jedinstvo s individuacijama, a akt bivstvovanja pretpostavlja, na osnovu spomenutih faktora od kojih ovisi stupnjevanje bivstvovanja, razlike među njima. Zbiljski faktori koji upoedinjuju stvari, prema tome, jesu diferencije koje su ontološki “upijene” u aktima bivstvovanja. Jedino se na ovaj način rodovi uvode u područje egzistencije i aktualnosti samo snagom diferencije koja je uključena u sami akt bivstvovanja. Na ovaj način, veli Mulla Sadra, ono “što i po čemu jedna stvar biva i jest... nije drugo do načelo posljednje diferencije unutar koje sve prethodne diferencije i forme bivaju jedno u njoj, dolaze da budu ništa drugo do potencijaliteti, uvjeti i instrumenti za zbilju koja jeste posljednja diferencija”.²⁴ Zbog toga, Mulla Sadra stalno govori da je struktura svijeta sačinjena od egzistenata koji su različiti načini bivstvovanja jedne i jedinstvene zbilje (*wahdatu al-wujud*).

Bića su, dakle, jedinstvena po bivstvovanju. Unutar “jedinstva bitka”, koji je po prirodi obuhvatan, događaju se činovi bivanja i time je on u postojanom “egzistencijalnom intenzitetu”. Mulla Sadraovo stanovište, dakle, razlikuje se od Aristotelova. Dok je Aristotel govorio o načinima bivstvovanja, po Mulla Sadri, prikladnije je govoriti, nakon što se razjasnio pojam o intenzifikaciji, o “aktima egzistencije”. Broj bića, po Mulla Sadrau, jednak je broju stupnjeva. Broj stupnjeva uključuje mnoštvenost bića od kojih nema ni dva jednaka bića. Po tome što su egzistenti ili stvari utisnuti u njemu kao takvi, oni su mnoštveni, a budući da oni ne mogu biti to što jesu bez njega, bitak je jedinstven. Dakle, dok je jedinstven, on je i mnoštven, i obrnuto, dok je mnoštven, on je i jedinstven. Mnoštven je po intenzitetu čina bivstvovanja, a jedinstven je po naravi samog bitka koji je prost ili jednostavan, te iza kojega ništa ne postoji, a u kojem se smještaju ili participiraju na bitku, dakle, akti ili stupnjevi bivstvovanja.

²³ Fazlur Rahman, *op. cit.*, str. 63.

²⁴ Fazlur Rahman, *op. cit.*, str. 65.

Nadalje, gradacija bitka podrazumijeva da egzistenti sudjeluju u bitku ne različitim smislom (čime se garantira njihovo jedinstvo), već različitim sudjelovanjem, shodno intenzifikaciji akta bivstvovanja koji se promišlja u kontekstu primarnosti i posteriornosti, jačanja i slabljenja akta bivstvovanja. Ovom gradacijom sve je obuhvaćeno, pa čak i supstancija koja, prema principu supstancijalnoga gibanja, uvjetovan aktom bivstvovanja, pretpostavlja da stvari ili egzistenti ne budu na istom stupnju.

Zato, svaka esencija u stvarnosti samo je partikularizacija *wujuda* jer je sve utisnuto u *wujūdu* kao različito, a partikularizacija je, pak, kao umska operacija, bezgranična i ona predstavlja neku vrstu “ekspanzije bitka (*wujuda*)”, jer ona slijedi bitak i time ga parcijalizira. Međutim, partikularizacija ograničava bitak, jer obuhvata samo dio bitka i na taj način po toj partikularizaciji ili esenciji bića, u ovisnosti o aktima bivstvovanja, razlikuju se između sebe. Partikularizacija kao takva proizlazi od akta bivstvovanja stvari koji nije identičan već različit kod egzistenata. I tu se ne radi o razdjeljivanju stvari već o stupnjevanju bivstvovanja, da množnost stvari ne ulazi u egzistenciju spolja, već sama egzistencija, budući da je svagda plutajuća, izbacuje tu množnost, jer su egzistenti utonuli u egzistenciju, oni u njoj participiraju u ovisnosti od stupnja ili participacije na egzistenciji, pošto ona obujmljuje sve njih s jednim značenjem i pošto je ona apsolutna.

Najviši stupanj na toj ljestvici bitka pripada Nužnom Bitku, čija egzistencija nije ničim uvjetovana. Odnos Nužnog Bitka s bićima u tom lancu bića ili akata bivstvovanja, prema Mulla Sadri, mora biti egzistencijalnoga karaktera, kao što je odnos egzistencijalnoga karaktera između uzroka i posljedice. Otuda nužni bitak dijeli bivanje s bivanjem kontingentnih bića, pošto on govori o “jedinstvu bitka”, i da je on na taj način povezan s bićima, tj. *wujud* u ovom kontekstu predstavlja zajednički pojam svim bićima, a da su ovi modusi bivstvovanja (*anha al-wujud*).

U stvarnosti, prema Mulla Sadri, postoje samo akti bivstvovanja ili egzistenti. Ali, akti bivstvovanja ne negiraju samo bivstvovanje već ga ustanovljuju, pokazuju ga mnoštvenim, ali ne u smislu da je potonje dio bivstvovanja ili bitka. Prema tome, sva ova bića ili sve ove stupnjeve povezuje jedan središnji pojam, a to je pojam bivstvovanja. Osim toga, ovo je središnji pojam između množnosti i jedinstva. Već smo pokazali da sama množnost proizlazi iz bivstvovanja, a jedinstvo je ono što je

imanentno bivstvovanju, upravo sudjelovanjem tih stupnjeva u činu bivstvovanja. Međutim, ono što je važno napomenuti ovdje jeste to da se sve to dešava unutar bivstvovanja koje se, u ovom slučaju, nadaje jednim ili ujedinjujućim, s jedne strane, i mnoštvenim pomoću stupnjevanja čina egzistiranja ili intenzifikacijom bivstvovanja (*taškikom*), s druge strane. Zbog toga, univokan karakter bitka ili egzistencije “omogućuje opsezanje cjelovitosti egzistencije, uključujući ondje Prvo Biće, unutar jednog sudjelovanja u bivstvovanju, egzistiranju. I to je razlog zbog čega je posvjedočeno “jedinstvo bitka”.²⁵ Da bi izbjegao monističko stajalište, Mulla Sadra uvodi učenje o ljestvičarskom karakteru bitka koji podrazumijeva da nije jedan, već da on sudjeluje u stupnjevanju od najvišeg do najnižeg bitka. Ustvari, mnoštveni objekti utisnuti su u *wujudu* i predstavljaju stupnjeve *wujuda*. Najsavršeniji je stupanj *wujuda* u onog bitka koji je nužan i koji je izvor kontingentnih bića, koji je Čisti Bitak. Budući da *wujud*, po Mulla Sadri, obuhvata sve stupnjeve bitka, onda tu ulazi i samo stupnjevanje bitka ili Platonov svijet postojanja i postajanja.²⁶ Sveobuhvatni karakter *wujuda* isto tako ne dozvoljava praviti podjelu između poretka mišljenja i poretka bivanja, tj. i mišljenje se smatra modelom bića. Ukratko, svaka stvar koja nastaje iz onog apsolutnog ništa i ostvaruje se, bilo da je ona potencijalna ili stvarna, ili koja dolazi iz svijeta vječnosti u svijet stvarnosti, ispravno ju je smatrati egzistencijom. Akt egzistencije odražava svu puninu *wujuda*. To najbolje dolazi do izražaja u Sadraovu objašnjenju o odnosu uzroka i posljedice gdje akt egzistencije, upravo, povezuje uzrok i posljedicu: uzrok daruje posljedicu njenu egzistenciju ili je on odjelovljuje ili je čini biti bićem, tj. učestvuje u samoj njenoj esenciji.

Esencijalni diskontinuitet između bitka Boga i bitka svijeta promišlja se karakterom bivstvovanja. Do tog stanovišta Mulla Sadra dolazi promišljanjem pojma *wujuda*. Dok su prethodni filozofi govorili da su esencija i egzistencija identični u Bogu, Mulla Sadra negira taj identitet esencije i egzistencije, tvrdeći da je Bog Čisti Bitak. Po čemu je taj najviši stupanj bitka diferencirajući od ostalih bića? On je takav, po Mulla Sadri, zbog njegova vlastitog bitka koji nije ničim uvjetovan, a sve stvari koje zamjećujemo u svijetu nemaju svoj vlastiti bitak. Međutim,

²⁵ Henry Corbin, *op. cit.* str. 79.

²⁶ Yazdi Hairi, *The Principles of Epistemology in Islamic philosophy: Knowledge by Presence*, New York, 1992, str. 25.

ono po čemu su ujedinjene sve stvari jeste *wujud*, a Bog je u tome bitak bića, a budući da je bitak jedina zbilja (*haqiqa*), onda je Bog zbilja nad zbiljama (*haqiqatu al-haqaiq*), koja sve obuhvata a nju ništa ne obuhvata, kako se to spominje u Kur'anu.

Ovdje se očigledno nadaje fundamentalnim pitanje razmišljanja o *wujudu* u sprezi s kur'anskim ajetima o sveobuhvatnosti Božije stvarnosti, koja sve obuhvata a nju ništa ne obuhvata, da Boga nema ništa što će posvjedočiti jer je On svjedok svega što jeste, da je On vlastiti dokaz, kako se to spominje u Kur'anu.

Hasan Džilo

***Metaphysics of the Existents in the Work
of Mulla Sadra Shirazi***

Summary

The paper considers the teachings of Mulla Sadra about Being, considered the most complex teaching in Islamic philosophy. Mulla Sadra took revolutionary steps in Islamic philosophy when he deepened the notion of Being in light of several inherited teachings. While Ibn Sina was declared the “philosopher of Being”, Mulla Sadra is considered the “philosopher of the Existent”. Inspired by Ibn Sina’s teaching on Being, he spoke systemically about the act of existence, about the “Existent due to itself” (*wuyudiyya*) rather than existence alone, indicating there is nothing that is deprived of the act of existence.

Literatura:

1. Corbin, Henry. *Islamska filozofija u Iranu*, Sarajevo, 2002.
2. Gilson, Etienne. *Being and some Philosophers*, Toronto, 1952.
3. Haiiri, Yazdi. *The Principles of Epistemology in Ilamic philosophy: Knowledge by Presence*, New York, 1992.
4. Muzafar, Muhammed Rida. *Al-Falsafa al-islamiyy*, Bejrut, 1993.
5. Nasr, Seyyed H., *Islamic philosophy from its Origin to the Present*, New York, 2006.
6. Nasr, Seyyed H., “Mulla Sadra Širazi” u: M. M. Sharif, *Historija islamske filozofije*, Zagreb, 1988.

7. Širazi, Mulla Sadra. *Kitab al-masha'ir*, Teheran, 1964.
8. Širazi, Mulla Sadra. *Kitab al-asfar al-arba'a*, Bejrut.
9. Shehadi, Fadlou. *Metaphysics in Islamic philosophy*, New York, 1982.
10. Rahman, Fazlur. *Filozofija Mulla Sadra Širazija*, Sarajevo, 2001.
11. Calin, Ibrahim. *Mulla Sadra on Existence, Intellect and Intuition*, Oxford, 2010.